

VILMA AKMENYTĖ

Lietuvos latvių mokyklos 1920–1940

Straipsnio *tikslas* – išanalizuoti Lietuvos latvių organizavimosi ir veiklos būdus, pasireiškusius per draugijų ir mokyklų steigimą; draugijų ir mokyklų reikšmę ugdant ir plėtojant latvių tautinį sąmoningumą; draugijų bei mokyklų steigimo ir išlaikymo aplinkybes; Lietuvos latvių tarpusavio ryšių bei ryšių su Latvijos draugijomis ir organizacijomis palaikymo svarbą.

Tyrimo *objektas* – Lietuvos latvių draugijos ir mokyklos, veikusios lietuviškosios Žiemgalos teritorijoje. Tačiau straipsnio teritorinės ribos yra šiek tiek platesnės nei lietuviškosios Žiemgalos, tad šiame tekste taip pat aptariama Kauno draugijų reikšmė vienijant Lietuvos latvių draugijas. Nors Kaunas geografiškai išeina už Žiemgalos teritorijos, tačiau ten veikusią latviškųjų draugijų veikla buvo nukreipta į Šiaurės Lietuvą, kur buvo didžiausia latvių bendruomenės koncentracija.

Chronologinės straipsnio *ribos* – 1918–1940 m., nuo nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimo (1918 m.) iki latvių tautinių draugijų veiklos sustabdymo (1940 m.). Trumpai pristatomos žinios apie latvių draugijas ir mokyklas, veikusias iki 1918 m.

Metodai – aprašomasis, analitinis, statistinis, kartografinis.

Latvių pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai po egzaminų. Alkiškiai. 1935. Iš kairės pirmoje eilėje trečias – Fr. Krūminis, septintas – evangelikų liuteronų kunigas G. Rauskinis. Iš Alkiškių evangelikų liuteronų bažnyčios archyvo

LATVIŲ PRADŽIOS MOKYKLOS LIETUVOJE

Latvių tautinės mažumos interesų atstovų – draugijų – veikloje vienas iš svarbiausių tikslų buvo latviškų mokyklų steigimas. Tautiškumo palaikymas ar, tiksliau, jo tęstinumo užtikrinimas buvo įmanomas jaunąją kartą ugdant latviškosios kultūros tradicijoje. Tokiam darbui ypač tiko mokykla. Daugiausia galima kalbėti apie Lietuvos latvių pradines mokyklas – visų pirma dėl platesnės šaltinių bazės, antra tai – aukštesnio lygio latvių mokykla veikė tik viena (beje, yra nuorodų, jog Lietuvoje trumpą laiką tarpą veikė dvi tos pačios pakopos latviškos mokyklos), tačiau ją liečiantys duomenys nėra labai išsamūs. Tarpukario Lietuvos latvių pradžios mokyklų klausimas įdomus tuo, jog tautinių mokyklų reikalai buvo siejami su tarptautine politika, taip pat siejasi su opia finansavimo problema bei pačios valstybės vykdyta visuotinio švietimo programa.

Kalbant apie Lietuvos latvių mokyklų situaciją, svarbu pažymėti, jog, 1897 m. ir 1923 m. visuotinių surašymų duomenimis (imant etninius darinius, turinčius daugiau kaip 10 000 narių) latviai buvo raštingiausia etninė grupė (žr. 1, 2 lentelę). Žinoma, negalima ginčyti dėl raštingumo kokybės, neturint duomenų, kuo remiantis buvo nustatoma, ar žmogus raštingas, ar ne. Taip pat vertėtų atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad bet kokia statistika yra siejama su tam tikra paklaida, todėl čia pateikiami skaičiai negali būti vertinami kaip absoliutūs. Tačiau turint omenyje, jog latviai daugiausia buvo žemdirbiai ir

amatininkai, toks raštingumas (1897 m. – 60,12 proc., 1923 m. – 76,68 proc.) yra įdomus reiškinys. Sunku paaiškinti tokio raštingumo priežastis. Viena jų galėtų būti protestantų tikėjimas, propagavęs švietimą gimtąja kalba, o tai savo ruožtu didino skaitančios visuomenės dalį, ilgainiui taip kuriant raštingumo tradiciją.

1920 metais latvių tautinė mažuma Lietuvoje turėjo daugiausia pradinių mokyklų, tenkančių vienam tūkstančiui tautinės grupės gyventojų (žr. 3 lentelę). Tiesą sakant, nė viena Lietuvos etninė grupė, 1000-iui jos gyventojų, 1920 metais neturėjo pilnos vienos pradinės mokyklos (vėlesniais metais situacija keitėsi):

- latviai – 0,67 pradinės mokyklos;
- lietuviai – 0,62;
- vokiečiai – 0,55;
- lenkai – 0,44;
- žydai – 0,36;
- baltgudžiai – 0,25;
- rusai – 0,02.

Kaip matyti, nors latviai nebuvo didžiausia Lietuvos tautinė grupė, tačiau buvo viena veikliausiai besirūpinančių tautinių mokyklų steigimu. Vertėtų pažymėti, jog šitokia situacija buvo dar iki pasirašant tarpvalstybinę Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvenciją (1931 m.), kurioje buvo numatytos tam tikros lengvatos steigiant tautines mokyklas abipus sienos. Iš esmės tuo ir bandoma paaiškinti proporciškai didelį Lietuvos latvių mokyklų skaičių¹. Vėlesnė Lietuvos tautinių mažumų pradinių mokyklų proporcinė išraiška, palyginti su 1920 metų situacija, turėjo kisti, tačiau, neturint tikslių duomenų apie gyventojų skaičių (būtina atsižvelgti į vykusius pokyčius – migraciją, natūrinį prieaugį), jos nustatyti negalima. Beje, latviai, kitaip nei kitos tautinės mažumos, 1920 m. neturėjo savos aukštesnės mokyklos, o ir vėlesniais tarpukario metais turėjo tik vieną (ginčytinai dvi) progimnazijas.

Lietuvoje veikė keletu tipų (pakopų) latvių mokyklų:

- latvių pradžios mokykla;
- mišri lietuvių–latvių pradžios mokykla;
- lietuvių mokykla su atskirai dėstoma latvių kalba;
- latvių progimnazija (arba vidurinė mokykla).

Tarpukario Lietuvoje steigiant latvių mokyklas ryškūs šie etapai:

- 1) 1921 m. buvo parodyta pačių Lietuvos latvių draugijų iniciatyva steigiant latvių mokyklas;
- 2) 1931 m. buvo pasirašyta tarpvalstybinė Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija.

Latvių mokyklų steigimas didžiąja dalimi priklausė nuo pačių vietinių latvių poreikių ir siekių, tačiau esant tam tikrai situacijai mokyklų steigimui galėjo daryti įtaką ir tarpvalstybinė politika. Pirmojo mokyklų steigimo etapo svarba pasireiškia tuo, jog išryškėjo pačių Lietuvos latvių iniciatyva. 1921 metais Alkiškiuose vykusiame Lietuvos latvių atstovų susirinkime buvo priimtas sprendimas steigti latvių pradžios mokyklas ten, kur jų reikėtų, bei numatyta ateity sušaukti latvių mokyklų mokytojų konferenciją². Tikriausiai susirinkimo metu priimti sprendimai turėjo realios įtakos, nes latviškų mokyklų skaičius nuo šešių 1921 metais šoktelėjo iki dešimties 1922 metais. Kadangi duomenų apie tai, kaip iki 1930 m. buvo steigiamos latvių pradžios mokyklos, aptikti nepavyko, analizuojant mokyklų steigimą teko remtis ketvirtojo dešimtmečio duomenimis. Mokyklų steigimo klausimą pakoregavo pasirašytoji tarpvalstybinė Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, po kurios regima nauja Lietuvos latvių iniciatyva steigti tautines mokyklas.

Latvių pradžios mokyklų istorija Lietuvoje prasideda dar iki nepriklausomos Lietuvos valstybės susikūrimo. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą dabartinės Lietuvos teritorijoje veikė kelios latvių pradžios mokyklos, deja, su jų veikla susiję duomenys yra labai skurdūs. B. Šetkus, tyrinėjęs Lietuvos latvių mokyklų problematiką, vienomis iš anksčiausiai įsteigtų laiko Mažeikių (1907 m.) ir Biliūniškių (1905 m.) latvių mokyklas³. Deja, Mažeikiuose 1907 m. buvo įsteigta ne latvių, o lietuvių *Saulės* draugijos pradžios mokykla⁴. Pradinė latvių mokykla ten įsteigta apie 1930–1931 m., nes St. Ličkūnas, rašęs *Mažeikių kroniką* 1930 m., šalia kitų mokyklų mini steigiamą latvių pradžios mokyklą⁵. Tad latvių mokykla Mažeikiuose dar tik buvo steigiamą, kaip, beje, ir tenykštės latvių draugijos kristalizavimasis tebebuvo procese. O apie Biliūniškes nėra jokių duomenų, patvirtinančių čia veikus latvių mokyklą tarpukariu. Neatmestina, kad tokia mokykla galėjo veikti iki Pirmojo pasaulinio karo ar pirmaisiais pokario metais, nes ten buvo gana didelė latvių tautybės gyventojų koncentracija. Tarpukariu atskira latvių pradžios mokykla Biliūniškėse neveikė, užsimenama tik apie latvišką komplektą prie tenykštės lietuviškos mokyklos. Viena iš senesnių Lietuvos latvių mokyklų veikė Daunoravos dvare (l a. Dundurnieki), Joniškio valsčiuje, dar nuo vokiečių okupacijos laikų⁶. Iki susikuriant nepriklausomoms Lietuvos ir Latvijos valstybėms latviai savo vaikus buvo linkę leisti Kuršo gubernijos mokyklas⁷. Viena tokios elgsenos priežasčių – atsirandantis tautinis identi-

tetas, savęs kaip kitos kultūrinės tradicijos atstovų suvokimas, o kita – palyginti nedidelis atstumas nuo latvių gyvenamų teritorijų Lietuvoje iki Kuršo. Taip pat neatmestina naujų latvių emigrantų, apsistojuusių Kauno gubernijoje XIX a. pabaigoje, ryšių su gimtuoju kraštu palaikymo svarba.

Tarpukario Lietuvos latvių mokyklų skaičiaus dinamika gerai iliustruoja tarpvalstybinių susitarimų svarbą išlaikant pastovų bent vienos iš tautinių mažumų mokyklų skaičių. Lietuvos latvių mokyklų skaičius iki 1927 m. buvo daugmaž stabilus (apie 10 mokyklų), o nuo 1927 m. pradėjo sparčiai mažėti, kol 1931 m. Lietuvoje liko tik šešios latvių mokyklos. Toks staigus mokyklų skaičiaus mažėjimas aiškintinas 1928 m. įvestu privalomu pradiniu mokymu bei prasidėjusiu mokyklų stambinimo procesu⁸. Tautinių mokyklų svarba ir toliau liko aktuali tuometinėms tautinėms grupėms, kurios nesudarė krašto gyventojų daugumos, tačiau, vis plačiau pasireiškiant integracinei valstybės politikai, mokyklų padėtis kito. Tad nelabai gausių etninių grupių mokyklų skaičiaus pokyčiai susiję ir su gyventojų apsisprendimu vaikus leisti į artimesnę mokyklą neatsižvelgiant į jos tautinę priklausomybę (taip aktyvėjo integracinis procesas). Tačiau tikriausiai dėl to, kad buvo pasirašyta Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija, latvių mokyklų skaičius 1933 m. stabilizavosi (atidaryta vienuolika mokyklų), o 1936 m. Lietuvoje jau veikė trylika latvių pradžios mokyklų, ir toks skaičius išliko iki 1940 metų. Kompromisas steigiant latviškas mokyklas Lietuvoje pasireiškė tuo, jog buvo sušvelnintos mokyklų steigimo sąlygos.

Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija numatė lietuvių mokyklų steigimą Latvijoje, o latvių – Lietuvoje. Abiem atvejais buvo taikomos ne tokios griežtos mokyklų steigimo sąlygos. Nėra aišku, kas lėmė tokios konvencijos pasirašymą. Viena iš prielaidų – vyriausybės politika, skatinanti steigti tautines mokyklas už tos valstybės sienų, kurioje tautinė grupė sudaro gyventojų daugumą⁹. Sunku pasakyti, kiek įtakos šios konvencijos pasirašymui galėjo turėti Latvijos lietuvių ir Lietuvos latvių interesai, nes be pačių tautinių mažumų iniciatyvos tautinės mokyklos steigimas būtų buvęs neįmanomas. Konvencijoje buvo numatyta tautinę mokyklą steigti, jei yra ne mažiau kaip dvidešimt mokyklą lankysiančių mokinių. Jei yra ne mažiau kaip devyni latvių ar lietuvių tautybės mokiniai bendroje mokykloje, tėvams pageidaujant, jiems gimtoji kalba turėjo būti dėstoma kaip atskiras dalykas. Mišrių šeimų vaikų tėvams buvo suteikta apsisprendimo laisvė pasirinkti mokyklą¹⁰. Apsisprendimo laisvės deklaravimas pasireiškė ir tuo, jog šeimos, kuriose lyg ir nekilo tautinio identiteto problemų (t. y. vadinamosios vienatautės šeimos), savo vaikus galėjo leisti į lietuvių mokyklą. Taip tik skatintas tautinių mažumų integravimosi į pilietinę Lietuvos visuomenę procesas.

Latvių mokyklos Lietuvoje buvo steigiamos ten, kur jau veikė latvių draugijos. Be išimties visos pradinės (ir ne tik) mokyklos buvo įsteigtos tose vietovėse, kurias galima būtų įvardinti Lietuvos latvių kultūriniais centrais. Šiuo atveju kultūros centras suvokiamas kaip tam tikra lokali erdvė, kurioje koncentruojasi daugiausia vienai ar kitai kultūrai būdingų bruožų. Tad Lietuvos latvių kultūriniai centrai buvo lokalūs, darantys įtaką vietos latvių kultūrinėms nuotaikoms. Jei lietuvių tautybės gyventojų kultūrinių centrų struktūra, sutampanti su administraciniu valstybės teritorijos suskirstymu, yra gana aiški, ji kitaip pasireiškia tautinių mažumų gyvenime. Tautinių mažumų kultūros centrų formavimuisi didelę įtaką turėjo jų pripažįstančių žmonių gyvenamasis arealas (todėl Lietuvos latvių kultūriniu centru niekada nebuvo Telšiai). Mokyklos buvo tik vienas iš požymių, kurio dėka dabar įmanoma atpažinti kultūrinį centrą. Lietuvos latvių mokyklų lokalizacija: po keturias latvių mokyklas veikė Mažeikių ir Šiaulių apskrityse, po dvi Kretingos ir Biržų bei viena Kauno mieste. Kaip matome, latvių mokyklos buvo steigiamos labiausiai latvių apgyvendintose apskrityse. Išimtis – Kaune veikusi pradinė latvių mokykla, kurią įsteigė ir išlaikė Kauno latvių draugija (vėliau Lietuvos latvių susivienijimas). Ši mokykla buvo skirta Kaune gyvenusių Latvijos piliečių vaikams¹¹. Tuo tarpu kitos latvių mokyklos buvo skirtos latvių, Lietuvos piliečių, vaikams.

Nors buvo pasirašyta tarpvalstybinė mokyklų konvencija ir deklaruojami draugiški tarpvalstybiniai santykiai (bent jau Lietuvoje), latviams nebuvo taip paprasta įsteigti tautinę mokyklą. Kuriamos mokyklos mokinių sąrašas būdavo kruopščiai patikrinimas, neretai būdavo randama pažeidimų, kuriais remiantis būdavo atmetami prašymai steigti mokyklą. Dažniausiai revizijų metu išaiškėdavę pažeidimai būdavo šie: dalis mokinių yra ne mokyklinio amžiaus, t. y. mažiau nei septynerių ar daugiau nei keturiolikos metų; dalis jų jau mokosi lietuvių mokykloje; dalis net ne latvių, o lietuvių ar kitos tautybės. Motyvuojant tokiais pažeidimais buvo atmesti prašymai steigti latvių pradžios mokyklas Biliūniškėse, Auksučiuose-Tautgailiuose, Vismantuose, Kentaučiuose¹². Būta atvejų, kai Švietimo ministerija atsisakydavo patenkinti vietos latvių prašymus steigti pradžios mokyklas su dėstomąja latvių kalba kaip atskiru dalyku¹³. Susidaro įspūdis, jog Švietimo ministerijos pavedimu tikrinant būsimų mokinių sąrašus pirmiausia buvo stengiamasi užtikrinti lankomumą vietinėse lietuvių mokyklose. Tuo būtų galima paaiškinti, kodėl į sąrašus įtraukieji asmenys, jau lankę lietuvių mokyklas, nebegali mokytis latvių mokyklose, nors jie to pageidautų: taip nors ir deklaruota pasirinkimo laisvė iš esmės nebuvo užtikrinta. Kitas, gana kontroversiškas būdas sutrumpinti sąrašą – braukti iš jo tuos asmenis, kurie nesugebėdavo įrodyti savo latviškumo išrašais iš evangelikų liuteronų (ar kitos konfesijos) bažnyčiose saugotų metrikos knygų, vėlgi nepaisoma apsispren-

dimo teisės. Ši situacija labiau intriguoja tuo požiūriu, jog tarpvalstybinėje Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijoje buvo pažymėta, kad: „Taip pat nėra privaloma pristatyti gimimo metrikų mokykliniam vaikų amžiui nustatyti prieš įsteigiant mokyklą“¹⁴.

Lietuvos valstybės, konkrečiai – Švietimo ministerijos, vykdyta politika buvo prolietuviška. Tai suprantama, nes neseniai susikūrusi Lietuvos valstybė pirmiausia turėjo užtikrinti vyraujančios tautybės, t. y. gyventojų daugumą krašte sudarančių lietuvių, pakankamą tautinės kultūros ugdymą. Tokias nuostatas paaiškina ir nuolat kildavusi grėsmė iš kaimyninių valstybių, pirmiausia Lenkijos, galų gale dalies gyventojų orientavimasis į kitos valstybės tautinę kultūrą, tai tik skatino baimintis dėl Lietuvos valstybingumo. Nereikia pamiršti, jog tarpukario Lietuvos Respublika pirmiausia buvo tautinė valstybė. Į latvius buvo žiūrima kaip į potencialius lietuvius, jei jie nesugebėdavo įrodyti savo tautiškumo gimimo metrikomis. Apskritai būta atvejų, kai mokyklų inspektoriai atsisakydavo pripažinti, jog šalia lietuvių gyvena tautinė mažuma latviai. Taip buvo mažinamas latvių skaičius, teigiant, jog dauguma save latviais laikančių asmenų iš tikrųjų yra nutautėję lietuviai. Tai gana neaiškus pasakymas, nes taip būdavo atsiliepiama apie tradiciškai latviškomis laikomas vietas: Biržus, Totorkalnį (pats Latvijos pasienis)¹⁵, Šleideriškį (taip pat Latvijos pasienis)¹⁶. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog šios trys vietovės buvo atsidūrę vieno mokyklų inspektoriaus teritorinėje priklausomybėje, galbūt toks kategoriškas požiūris į latvius nebuvo visiškai atsitiktinis, būdingas daugeliui inspektorių. Panaši situacija buvo susidariusi ir Žeimelyje, kur latvių pradžios mokyklos mokytoja iš vaikų tėvų nereikalavo pristatyti jų tautybės liudijimo, o tai, mokyklų inspektoriaus nuomone, buvo nepateisinama¹⁷.

Be sunkumų steigiant tautines mokyklas, susidurta ir su jų išlaikymo problema. Būta atvejų, jog jau nuo seniau veikianti latvių pradžios mokykla būdavo uždaroma, o jos klasės prijungiamos prie lietuvių mokyklos. Taip, likus nepilnam mėnesiui iki mokyklų konvencijos pasirašymo 1931 m. sausio pradžioje, įvyko Alkiškiuose. Po konvencijos pasirašymo, jau pagal jos sąlygas, Tėvų komitetas kreipėsi į Švietimo ministeriją prašydamas vėl atidaryti atskirą latvių pradžios mokyklą Alkiškiuose¹⁸. Mokyklų konvencijoje buvo teigiama: „Abiejų Susitariančių Šalių Švietimo Ministerijos sutaria Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijos 1 straipsnį vykdyti ta prasme, kad, atsiradus sakytame straipsnyje numatytam mokinių skaičiui, visuomet būtų atskira mokykla, o ne klasė prie jau esamos mokyklos“¹⁹.

Ramučių latvių pradžios mokyklos steigėjai buvo susidūrę su problema, kai vietoj prašomos atidaryti savarankiškos mokyklos buvo atidarytas tik jos filialas (komplektas): „Jūsų Ekscelencijos rezoliucija mums buvo leista įsteigti mokyklą latvių tautybės vaikams Ramučių k., bet dėlėi mums nežinomų priežasčių įsteigtoji mokykla dabar skaitoma Alsijų lietuvių pradžios mokyklos antru komplektu. Tai neatitinka Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcijos bei tos instrukcijos pridedamojo protokolo dėsnius, nes šita mokykla turi dabar 29 mokinius ir turėtų būti atskira savistovi mokykla“²⁰.

Tokių ir panašių konvencijos pažeidimų būta ir daugiau, tad kyla klausimas, ar reikėjo pasirašyti tokį susitarimą? Vis dėlto neverta abejoti, jog šios konvencijos įtaka Lietuvos latvių mokyklų situacijai buvo teigiama, nes, šiaip ar taip, buvo stabilizuotas latvių mokyklų skaičius. Tai, jog Lietuvos latviai bandė išnaudoti konvencijoje numatytas mokyklų steigimo ir išlaikymo lengvatas, vėl įrodo šios tautinės mažumos aktyvumą ir organizuotumą siekiant sudaryti palankias aplinkybes savos tautinės kultūros sklaidai.

Tačiau nepaisant deklaruotų gerų tarpvalstybinių santykių, tam tikra konfrontacija vyko tarp Švietimo ministerijos ir vietinių latvių. Didžiausių nesutarimų būta skiriant mokytojus į latvių pradžios mokyklas. Mokinių tėvai dažnai pageidavo, kad mokytojas būtų išsilavinęs, latvių tautybės, dar geriau jei būtų baigęs mokslus Latvijoje, bet svarbiausia, gerai mokantys latvių kalbą. Tai rodo, jog tautinis identitetas pirmiausia buvo suvokiamas per kalbą. Prašymai dėl norimo mokytojo, atsižvelgiant į tautybę, buvo išsakomi nepriklausomai nuo konvencijos pasirašymo, mat tokių prašymų būta ir trečiajame dešimtmetyje. Daunoraičių latvių pradžios mokyklos Tėvų komiteto reikalavimas patvirtinti norimą mokytoją baigėsi tuo, kad apie 1924 m. mokykla buvo visai uždaryta. Toks poelgis Švietimo ministerijos buvo paaiškintas, esą mokyklai išlaikyti nesusidarė pakankamo mokinių skaičiaus, nors iš tiesų mokinių buvo dvigubai daugiau, nei reikėjo²¹. Tiesa, po kurio laiko mokykla vėl buvo atidaryta.

Ryškesniausiai vyravusią įtampą tarp valdininkų ir vietinių latvių gali iliustruoti ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos *aide* pasirodęs atsakomasis straipsnis *Kokiu pagrindu? Mažeikių latviai skundžia Lietuvos įstaigas Latvijos vyriausybei*²². Tai buvo vienas iš nedaugelio straipsnių, paskelbtų Lietuvos spaudoje, apie Lietuvos latvių problemas. Jame buvo atsakoma į Latvijos spaudoje pasirodžiusius pranešimus apie Mažeikių latvių delegacijos apsilankymą Rygoje, kur buvo kalbėta apie nepatenkinamą Lietuvos latvių švietimo būklę. Vienas daugiausia ginčų kėlusiu klausimų – lietuvių arba nutautėjusio latvio skyrimas į latvių mokyklą. Tai buvo ne pirmą kartą Lietuvos latviams kylanti problema, su ja buvo susidurta ir kitose Lietuvos latvių mokyklose. Galbūt Lietuvos *aide* išspausdinto straipsnio tikslas – apginti gerą Švietimo ministerijos vardą, nes ji buvo kritikuojama latvių spaudoje. Straipsnyje rašyta: „Visi delegatų pareiškimai, kad tėvai kelis kartus kreipėsi į Švietimo ministeriją dėl mokytojų, yra įžūlus melas. Kaip mums teko

sužinoti, vienas toks prašymas Švietimo ministerijai š. m. [t. y. 1932 m. – aut.] sausio mėn. tikrai buvo prisiųstas, bet jo tonas neleido ministerijai jo net svarstyti. Jis buvo persmelktas grasinimais. Tarp kita ko tėvai nurodinėjo, kad jei Švietimo ministerija jų reikalavimų nepatenkins, tai jie savo vaikų į mokyklas bendrai neleis. Tuo tarpu Mažeikių latvių įsigėdimas parsigabenti sau mokytojų iš Latvijos jokių reikalavimų nepagrįstas. Tai tikrai intrigantiško pobūdžio reikalavimas. Lietuvos Švietimo ministerija turi pakankamai mokytojų, mokančių latviškai ir galinčių latvių mokyklas aprūpinti. Nejaugi latviai norėtų, kad Lietuvos piliečiai mokytojai būtų be darbo ir Švietimo ministerija jiems tvirtintų išsirašytus iš Latvijos?“²³

1931 metų tarpvalstybinėje mokyklų konvencijoje buvo numatyta galimybė apsikeisti mokytojais, tačiau, kaip matyti, tai nebuvo itin propaguojama. Šis straipsnis rodo, kad į tokius pageidavimus buvo žiūrima net priešiška. Mažeikių latvių pradžios mokyklos tėvų komitetas susirašinėjo su Lietuvos Švietimo ministerija dėl mokytojų, nes šios mokyklos mokytojai konfliktavo tarpusavyje, o dėl to nukentėdavo mokinių mokymas²⁴. Stebina straipsnio retorika, susidaro įspūdis, jog straipsnis parašytas tokiu tonu, nes latviai išdrįso kreiptis į tam tikras Latvijos įstaigas dėl Lietuvos latvių mokyklų padėties. Tikriausiai situacija komplikavosi dėl to, jog mokyklų konvencijoje nebuvo numatyta tarpvalstybinė skundų sprendimo procedūra. Toliau straipsnyje priekaištaujamai rašoma: „Kaip latviai Lietuvoje „kenčia“, gražiausia liudija tas faktas, kad nuo konvencijos pasirašymo patenkinta 8 jų prašymai mokykloms atidaryti“²⁵.

Išties 1932 metais Lietuvoje latvių mokyklų skaičius išliko toks pats kaip ir 1931-aisiais, t. y. veikė tik septynios mokyklos, tad lieka neaišku kokiais duomenimis remdamasis straipsnio autorius teigė priešingai. Kaip tik 1932 metais buvo atmesti keli prašymai steigti latvių pradžios mokyklas, ir tik 1933 metais veikė jau vienuolika mokyklų (tačiau ir tai neatitinka straipsnyje pateikto skaičiaus). Įdomu, jog Mažeikių latvių pradžios mokyklos Tėvų komitetas, reaguodamas į *Lietuvos aide* pasirodžiusį straipsnį, oficialiai paneigė, kad buvo siūsta bet kokia delegacija į Latviją. Bet kuriuo atveju, ar delegacija būtų buvusi siūsta mokyklos Tėvų komiteto, ar Mažeikių latvių draugijos vardu, tai, kad kilo rezonansas, rodo buvus nesutarimų Lietuvoje tarp Švietimo ministerijos ir vietinių latvių. Tikėtina, kad jei ne mokyklos tėvų komitetas, tai Mažeikių latvių draugija galėjo siūsti atstovus į atitinkamas Latvijos valdžios įstaigas, kurie turėjo informuoti apie latvių mokyklų padėtį Lietuvoje.

Tokioms ir panašioms latvių mokyklų Lietuvoje ir lietuvių Latvijoje problemoms spręsti tarpvalstybinėje mokyklų konvencijoje buvo numatyta sudaryti vizituojančią komisiją, periodiškai lankysiančią mokyklas. Tarp šios komisijos narių turėjo būti Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovų²⁶. Lietuvos spaudoje pasirodę pranešimai apie šių komisijų apsilankymą Lietuvoje informacijos požiūriu yra gana šykštūs. Trumpai užsimenama, kurios mokyklos buvo aplankytos, tačiau išsamių duomenų apie mokyklų būklę nepateikiama. Vienas reikšmingesnių 1935 m. šios komisijos priimtų sprendimų tai, jog mokyklos vedėjas turi būti tos tautybės, kuriai skiriama mokykla²⁷. Galbūt tai buvo bandymas mažinti kylančius nesutarimus, kuomet latviškų mokyklų vedėjais buvo skiriami lietuviai. Tuo buvo nepatenkinti vietiniai latviai (neaišku, kokia situacija šiuo atžvilgiu buvo lietuviškose Latvijos mokyklose). 1934 m. Latvijoje leistame laikraštyje *Brīvā Zeme* buvo išspausdintas laiškas iš Lietuvos, kuriame skundžiamasi, jog latviai mokytojai yra keičiami lietuviais.

„Aprašytos pastangos į latvių mokyklas skirti lietuvius, jau yra įgyvendintos Žagarės, Šventosios, Mažeikių pradžios mokyklose. Ne todėl, kad latvių mokytojų vieton būtų skiriami vertingesni mokytojai, turintys geresnes kalbos žinias, bet priešingai: buvusius pradžios mokyklų vedėjus latvius perkelia į kitas mokyklas paprastais mokytojais, o jų vieton paskiria lietuvius. Todėl Lietuvos latviai į tai žiūri kaip į mėginimą slopinti latvių tautinę dvasią ir latvių jaunosios kartos nutautinimą“²⁸.

1934 m. Latvijos atstovybė buvo įteikusi prašymą Lietuvos Švietimo ministerijai įsteigti šešiolika latvių pradžios mokyklų, tačiau tai tik ir liko planais popieriuje. 1936 m. Latvijos pasiuntinys Lietuvoje L. Sėja vertindamas mokyklų konvenciją teigė, jog Lietuvos Švietimo ministerija sabotuoja konvencijos nutarimus, tad latvių mokyklų būklė beveik nepagerėjo²⁹. Galiausiai Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų nesuskalbėjimas baigėsi tuo, jog 1937 m. Latvijos vyriausybė atsisakė vykdyti 1931 m. pasirašytą mokyklų konvenciją³⁰. Viena iš to priežasčių – didesni finansiniai Latvijos įsipareigojimai tenykštėms lietuvių mokykloms, lietuvių išskyrimo iš kitų tautinių mažumų panaikinimas, nes tuo nepatenkintos kitos Latvijos tautinės mažumos. Galbūt čia galima pridėti ir dar vieną priežastį – elementarų nesuskalbėjimą tarp abiejų valstybių Švietimo ministerijų, kai vieni iš kitų reikalavo sąžiningo konvencijos vykdymo, nors patys sąžiningai jos nevykdė. Latvijos spaudoje dažnai pasirodydavo straipsnių apie sudėtingą Lietuvos latvių mokyklų padėtį, ir visuose būdavo užsimenama apie didesnius Latvijos (nei Lietuvos) finansinius įsipareigojimus tenykštėms lietuvių mokykloms. Taip pat juose peikta Lietuvos vyriausybės vykdyta politika, kuri labiau panašėjo į priverstinę asimiliaciją, nei į laisvą žmonių apsisprendimą save identifikuoti su viena ar kita tauta.

Sustabdžius konvencijos vykdymą, mokyklų skaičius nepakito iki 1940 metų, veikė 13 mokyklų. Ta-

čiau nors latviai rašė prašymus steigti mokyklas ar komplektus prie jų, nė viena nauja mokykla nebuvo atidaryta. Steigiant mokyklą po 1937 m., buvo vadovaujamosi tais pačiais reikalavimais, kaip ir bet kuriai kitai tautinei mažumai: tik esant 50-čiai vaikų, steigiama atskira mokykla, o norint dėstyti kalbą kaip atskirą dalyką, reikėjo 32 mokinių. Gavus iš Švietimo ministerijos neigiamą atsakymą steigti latvių mokyklą ar komplektą, latvių draugijos iki pat 1940 m. rėmėsi 1931 metų mokyklų konvencijos nuostatomis, kuriose buvo numatyta steigiant latvių pradžios mokyklą taikyti mažesnius reikalavimus³¹. Manoma, jog Lietuvos Švietimo ministerija savavališkai nevykdė konvencijos nutarimų. Dėl situacijos išaiškinimo buvo krepiamasi į Latvijos Konsulatą Šiauliuose. Beje, konsulas sekė latvių draugijų susirašinėjimą su Švietimo ministerija dėl mokyklų steigimo. Vienas jo prašymų draugijoms buvo pranešti atsisakymų steigti latviškas mokyklas motyvacija. Apskritai dėl latvių mokyklų Lietuvoje ir lietuvių Latvijoje steigimo ir išlaikymo ilgainiui įsitvirtino principas „ką duos, tą ir gausi“. Ir tokį principą skelbė tiek lietuviai, tiek latviai. Lietuvių spaudoje tokie raginimai pasigirdo netrukus po konvencijos pasirašymo 1932 m.³², latvių – šiek tiek vėliau – 1934 m.³³ Lietuviai ir su kitomis Lietuvos tautinėmis mažumomis, tiksliau sakant, su tų tautinių mažumų valstybėmis elgėsi panašiai (Lietuvos lenkų mokyklų klausimas), tad latviai Lietuvoje nebuvo jokia išimtis. Latvijos konsulo domėjimasis vietinėmis latvių mokyklomis aiškintinas galimybe jas remti. Kaip matyti, nors mokyklų konvencija turėjo skatinti tarpvalstybinį bendradarbiavimą, ir tai nuolat buvo deklaruojama kalbant apie „broliškas tautas“, tačiau iš esmės ji nebuvo veiksmi. Negalima ignoruoti jos įtakos stabilizuojant latvių pradžios mokyklų tinklą ketvirtame dešimtmetyje. Esant tokiai tarpvalstybinei politikai didelė reikšmė teko latvių draugijoms, kurios rūpinosi mokyklų finansavimu, inventoriaus parūpinimu.

MOKYKLA IR DRAUGIJA

Latvių pradžios mokyklų steigimu daugiausia rūpinosi draugijos, nors pasitaikydavo ir organizuotų Tėvų komitetų iniciatyva rašytų prašymų Lietuvos Švietimo ministerijai dėl latvių mokyklos atidarymo. Kad draugijų ir mokyklų veikla buvo glaudžiai susijusi rodo tai, jog visos mokyklos buvo atidarytos ten, kur jau veikė latvių draugijos. Draugijų įtaka buvo reikšminga ne tik steigiant latvių mokyklas, bet ir jas išlaikant.

Latvių mokyklose buvo dėstoma gimtąja latvių kalba, lietuvių kalba dėstyta kaip atskiras dalykas. Pagal 1931 metų mokyklų konvenciją atitinkamai latvių ir lietuvių mokyklose papildomai turėjo būti dėstoma Latvijos arba Lietuvos istorija ir geografija. Tautinių mokyklų mokomoji programa turėjo būti suderinta su valstybine mokymo programa. Vadovėliai Lietuvos latvių mokykloms buvo parūpinami iš Latvijos pagal sąrašus, suderintus su Lietuvos Švietimo ministerija. Būta atveju, jog latvių mokyklų mokytojai atsisakė mokyti iš vadovėlių, atsiųstų iš Latvijos³⁴. Lietuvos latvių mokykloms buvo svarbūs 1939 metai, kai Šiauliuose buvo surengtas Lietuvos latvių pradžios mokyklų mokytojų susirinkimas. Buvo sprendžiama latvių pradžios mokyklų latvių kalba dėstomų dalykų vadovėlių suvienodinimas, tikintis ateityje pereiti prie standartinių Latvijoje naudotų vadovėlių. Šio susirinkimo iniciatorė buvo Lietuvos latvių susivienijimo, švietimo reikalų valdyba. Ji, panaudodama ryšius su Latvijos švietimo įstaigomis, buvo gavusi mokymo knygų, skirtų mainams tarp latvių mokyklų mokytojų. Šios knygos mokykloms buvo dovanojamos per vietines draugijas. Susirinkimo metu buvo nuspręsta intensyvuoti mainus tarp mokyklų, kad pagerėtų Lietuvos latvių mokyklų švietimo kokybė. Nuspręsta rinkti duomenis apie mokyklų turimas knygas ir jų trūkumą, taip būtų buvę galima reguliuoti latviškų vadovėlių stygių ir jų perteklių bei efektyviau kontroliuoti jų migraciją iš vienos mokyklos į kitą³⁵. Lietuvos latvių susivienijimas buvo viena stipriausių latvių organizacijų, sugebėjusių vieniti naujai įkurtus skyrius ir buvusias draugijas, kuri stengėsi koordinuoti Lietuvos latvių veiklą gerindama tautinių mokyklų padėtį, jų mokymo kokybę. Tokią iniciatyvą rodė prie Lietuvos latvių susivienijimo veikusi švietimo reikalų valdyba, tačiau dėl medžiagos stokos sunku išsamiau kalbėti apie jos veiklą.

Kokią paramą galėjo teikti draugijos latvių pradžios mokykloms? Daugiausia sunkumų latviškoms mokykloms kildavo dėl finansavimo. Visas Lietuvos latvių mokyklas finansavo savivaldybės, tik Kaune veikusi mokykla buvo išlaikoma Kauno latvių draugijos (ir Lietuvos latvių susivienijimo) lėšomis. Draugija turėjo savo apyvartinių lėšų, bet aukų forma finansavimo sulaukdavo ir iš kitų šaltinių³⁶. Finansavimo šaltiniai nėra nurodyti, tačiau galima spėti, jog tai buvo Latvijos konsulato arba kokio Latvijoje veikusio fondo skiriama parama. Išties Latvijos konsulato Lietuvoje parama latvių mokykloms buvo ne vien finansinė. Konsulatas išrūpindavo iš Kultūros fondo mokyklinės bibliotekas ir įveždavo į Lietuvą mokymo priemones. Šiuo atveju negalima atskirti latvių draugijų ir konsulato veiklos, nes draugijos nuolat informuodavo apie mokyklų padėtį ir pranešdavo apie trūkumus, kuriuos ir bandė likviduoti konsulatas. Dažniausiai draugijos finansinę paramą iš Latvijos gaudavo baigiantis metams, kartais net nurodant, kur turi būti panaudotos gautos lėšos, ir vos ne kiekvienu atveju dalis pinigų buvo skiriama ruošti mokykliniams naujamečiams vaidinimams. Galima teigti, jog parama buvo skiriama visai latvių bendruomenei, ne vien

mokyklai, nes į naujamečius renginius rinkdavosi ir mokiniai, ir Tėvų komitetas, ir draugijų nariai. Dalis lėšų buvo skiriama neturtingiems mokiniams parūpinti mokymo reikmenis. Tačiau skiriant paramą toms mokykloms, kurios buvo laikomos lietuviškomis ir kur latvių kalba buvo dėstyta tik kaip atskiras dalykas, pvz., Būtingės mokyklai, buvo nurodoma, jog būtų perkami tik latvių kalbos vadovėliai. Tai dar kartą įrodo, jog Latvijos švietimo įstaigos vengė suteikti paramą lietuvių mokykloms, kad ir per klaidą. Kita dalis lėšų buvo skiriama prie mokyklos veikusiuose bendrabučiuose gyvenusių mokinių maitinimui³⁷. Nors iš esmės tuo rūpinosi patys mokinių tėvai, tačiau ir Lietuvos Latvių Susivienijimo švietimo reikalų valdyba kai kurioms mokykloms buvo suteikusi paramą pusryčių ruošimui. Draugijų ir konsulato bendradarbiavimas buvo reikšmingas sprendžiant paramos suteikimą neturtingiems mokiniams. Geriausiai tai iliustruoja Šventosios ir Būtingės pradžios mokyklų Tėvų komitetai, bei Lietuvos latvių susivienijimo Būtingės skyriaus 1939 m. surengtas pasitarimas dėl geriausio iš Latvijos atsiųstų pinigų panaudojimo, paremiant neturtingus mokinius. Buvo nuspręsta už atsiųstus pinigus nupirkti vadovėlių tiems mokiniams, kurių tėvai neišgali jų pirkti. Panaši situacija buvo ir Žeimelyje³⁸. Pati draugija už savo lėšas pirkė knygas ir mokymo priemones vietinei latvių pradžios mokyklai bei prašė Prekybos departamento duoti leidimą jas įvežti iš Latvijos³⁹. Tuometinėje spaudoje pasirodžiusiuose pranešimuose buvo akcentuota prasta latvių mokyklų padėtis, finansavimo iš Lietuvos Švietimo ministerijos trūkumas. Kaip pažymėjo 1934 m. rašęs J. Vindikas, didžiausia Lietuvos pradžios mokyklų problema buvo „*menkas jų aprūpinimas mokslo priemonėmis*“, taip pat minimas, mokyklinių patalpų trūkumas⁴⁰. Latvijos pasiuntinys Lietuvoje L. Sėja savo ataskaitoje rašė: „Deja, bet latvių mokyklos Lietuvoje yra apgailėtino stovio, ir visos mano pastangos pagerinti jų būklę neduoda net truputį nuraminančių rezultatų, atsižvelgiant į Lietuvos valdžios atkaklų pasipriešinimą. Galiu teigti, jog esu išnaudojęs visus man prieinamus būdus, kad pakeisčiau situaciją, bet atsidūriau kaip prieš sieną. Esu vedęs ilgas ir dažnai nemalonus derybas su Ministru pirmininku, užsienio reikalų ir švietimo ministrais, ir atsakingais abiejų ministerijų tarnautojais, esu ne kartą pateikęs svarbius siūlymus, tačiau jie liko neįvykdyti“⁴¹.

Kaip matyti, Lietuvos latvių mokyklų padėtis buvo gana dviprasmiška. Pirmiausia jas steigė latviai, kurie buvo Lietuvos piliečiai, tad Lietuvos Švietimo ministerija privalėjo jas finansuoti. Tačiau ministerija buvo suinteresuota išlaikyti lietuviškas mokyklas, kad būtų perimamos lietuvių kultūrinės tradicijos ir greičiau asimiliuojamos tautinės mažumos. Latviai galėjo tikėtis tam tikros paramos iš Latvijos – savos tautos valstybės, tačiau jie negalėjo būti išskirti, nes Latvija pirmiausia rūpinosi plėsti mokyklų tinklą valstybės viduje. Dėl to, kad konkretaus požiūrio į latvių mokyklas nebuvo, dažnai nukentėdavo mokymo kokybė, ir vaikų tėvams tekdavo pagalvoti, į kurią mokyklą leisti vaikus – lietuvių ar latvių.

Mokykla buvo atsvara nutautėjimui, todėl stengtasi kuo daugiau latvių tautybės vaikų pritraukti į tautines mokyklas. Stokojantys lėšų tėvai, nepatogus mokymo laikas (tėvai žemdirbiai dėl sezoninių darbų vaikų mokymą buvo linkę atidėti patogesniai laikui – žiemos mokymui) lėmė, kad latviškas mokyklas galėjo lankyti tik apie pusė arba mažiau (dėl duomenų stokos sunku tiksliai pasakyti) Lietuvos latvių vaikų, lankusių mokyklas Lietuvoje. Pusė latvių vaikų lankė lietuviškas mokyklas. Pirmiausia todėl, jog arti nebuvo latvių mokyklos, o dažnai prašymo steigti atskirą latvių mokyklą ar komplektą Švietimo ministerija nepatvirtindavo. Kita priežastis – latvių vaikai, baigę latviškas mokyklas, dėl aukštesnės latvių mokyklos nebuvimo (išskyrus Joniškio–Žeimelio progimnaziją) buvo priversti lankyti lietuvišką progimnaziją ar gimnaziją. Tokia situacija reikalavo adaptacijos lietuviškose mokyklose. Dalis tėvų, norėdami išvengti sunkumų, iškart vaikus leisdavo į lietuviškas mokyklas. Tai to meto latvių spaudoje buvo vertinama neigiamai: „Daugumoje valsčių trūksta latviškų mokyklų. Todėl jaunoji karta yra priversta pradinį išsilavinimą įgyti tikrai lietuvių kalba. Tokiu atveju jaunuomenė pilnai nesuprasdama atsuka mums nugaras ir pradeda užmiršti savo žemę ir tautą“⁴².

Apskritai nėra jokios statistikos, kiek Lietuvos piliečių vaikų lankė mokyklas gretimose valstybėse. Tai aktualus klausimas, susijęs su pasienio tautinėmis mažumomis. Nors oficialiai tokia galimybė buvo deklaruota ir jai nebuvo priešinama, tačiau labiausiai jos įgyvendinimui trukdė administracinės kliūtys.

„Dauguma latvių vaikus siunčia į Latvijos mokyklas, bet ryšium su naujai priimtomis sąlygomis dėl užsienio pasų, daugiau tai nebebus įmanoma. Neskaičiuojant visų sunkumų ir išlaidų, kurie susidaro gaunant atsiliepiamą iš apskrities viršininko ir tada važiuojant į Kauną, užsienio pasas su vienerių metų viza kainuoja 450 litų“⁴³.

Tokios sienos kirtimo ir laikino gyvenimo Latvijoje sąlygos kėlė problemų Lietuvos latviams. Tai buvo galima išspręsti kreipiantis į atitinkamas Lietuvos ir Latvijos įstaigas dėl sienos kirtimo režimo sušvelninimo. Tokio kreipimosi atsiradimui didelę reikšmę turėjo vietinių latvių organizuotumas, būtent 1921 m. visuotinis latvių atstovų susirinkimas Alkiškiuose. Buvo nuspręsta kreiptis į Lietuvos ir Latvijos įstaigas dėl sienos perėjimo sąlygų sušvelninimo latvių mokiniams⁴⁴. Lietuvos–Latvijos sienos kirtimo sąlygas palengvino Lietuvių latvių vienybės draugijos veikla šiuo klausimu. 1924 m. Lietuvių latvių vienybės draugijos organizuotos konferencijos rezoliucijoje deklaruoti nuostatai dėl „apsigyvenimo mokesnio su-

mažinimo, susisiekimo palengvinimo, mokesnio už visas ir pasus palengvinimo“ buvo įgyvendinti iki 1925 m.⁴⁵ Lietuvos latviai vaikus į Latviją leisdavo pradiniam ir aukštesniam išsilavinimui, nes Lietuvoje veikė tik viena latvių progimnazija Joniškyje. Kai kada tie mokiniai, kurie pradinį mokslą įgydavo Latvijoje, mokslų tęsti grįždavo į Lietuvą. Latvių mokinių skaičius Lietuvos aukštesnėse ir aukštesiose mokyklose buvo palyginti nedidelis, tačiau negalima teigti, jog jie nesiekė aukštesnio mokslo, nes nėra jokios statistikos, kiek Lietuvos latvių mokėsi Latvijoje, o ir tie, kurie mokėsi Lietuvoje (kaip nebe pirmos kartos imigrantai), galėjo užsirašyti ne latviais, o lietuviais.

LATVIŲ PROGIMNAZIJA LIETUVOJE

Mintis steigti Lietuvoje latvių progimnaziją kilo 1921 metais Alkiškiuose. Ten ir buvo nuspręsta, jog vidurinė mokykla (arba progimnazija) turėtų būti įsteigta Joniškyje, naujai formuojamame Lietuvos latvių kultūriniam centre. Taip jau sutapo, jog tuo metu buvo sumanyta įkurti ir Lietuvos latvių sąjungą. Joniško pasirinkimą nulėmė geografiškai priimtinesnė jo pozicija daugumai Lietuvos latvių. Tačiau, kaip parodė laikas, toks sprendimas nepateisino lūkesčių. Mokyklos steigimo reikalai buvo perduoti Lietuvos Latvių Sąjungai (Joniškis), jai prižiūrint buvo sudarytas mokyklos steigimo komitetas, kuris ir rūpinosi visais reikalais. Latvių progimnazija turėjo būti atsvara lietuviškoms aukštesnėms mokykloms ir pritraukti daugiau latvių tautybės mokinių, kurie mokslo nenori tęsti lietuviškose mokyklose, bet taip pat negali išvažiuoti mokytis į Latviją.

1921 m. spalio 1 d. Joniškyje buvo atidaryta latvių vidurinės mokyklos I klasė. Atidarant mokyklą buvo prašyta ją išlaikyti iš valstybės lėšų, tačiau šis prašymas nebuvo patenkintas. Jai išlaikyti buvo renkamas mokestis už mokslą, dalį lėšų skyrė Mokyklos komitetas, buvo prašyta paramos iš Lietuvos Švietimo ministerijos, tačiau pastaroji atsisakė ją remti, nes mokyklą lankė per mažai mokinių⁴⁶. Kas metai mokykloje buvo atidaroma po vieną naują klasę: 1922–1923 mokslo metais atidaryta II klasė, 1923–1924 m. III, tačiau IV klasės atidarymas, Švietimo ministerijai nesutikus, buvo atidėtas iki 1927–1928 mokslo metų. Švietimo ministerija tik iš dalies finansavo mokyklą. Vienos klasės išlaikymu teko rūpintis mokinių tėvams ir mokytojams, kurie sutiko už vienos klasės mokymą neimti atlyginimo. Mokykloje dėstomoji kalba buvo latvių. Šios mokyklos mokymo programos pagrindas buvo sustiprinta žemdirbystės (arba buhalterijos) specialybė. Mokyklos programa buvo tokia pati kaip ir kitų Lietuvos progimnazijų, tad baigusiesiems ją nekildavo sunkumų stojant į gimnazijas, seminarijas ir pan.⁴⁷ Iš esmės Švietimo ministerija finansiškai rėmė latvių progimnaziją, nors dėl nepakankamo mokinių skaičiaus to daryti neprivalėjo. Mokytojų kolektyvui kildavo problemų dėl laiku neišmokamų atlyginimų, tad Pedagogų taryba 1927 m. nusprendė kreiptis į Lietuvos Švietimo ministeriją su gana ultimatyviu reikalavimu išmokėti algas: „Mes, Joniško Latvių Vidurinės mokyklos pedagogai, dėdami paskutines pastangas mokyklos vystymuisi ir jos išlaikymui, kaip vieninteliai Lietuvoje, dideliai nuliūdome negaudami jokio atsakymo, ar bus mokamos algos, ar ne už 1926 m. II pusmetį. Be to, dideliai apgailėstaujame, kad taip nekultūringai su mus Lietuvoj mažuma – latviais elgiamasi. Taigi, šį ir paskutinį kartą kreipdamiesi į Švietimo Ministeriją algų išmokėjimo reikalu, numatydami, jei negausime iki 1927 m. kovo mėn. 1 d., tuo reikalu iš Švietimo Ministerijos atsakymo, kreiptis į Latvijos Užsienių Reikalų Ministeriją, kad ji griebtųsi tinkamų priemonių mus liečiantiems reikalams surėdyti“⁴⁸.

Neaišku, koks atsakymas buvo gautas iš Švietimo ministerijos, tačiau po tokio gana kategoriško kreipimosi progimnazijos kolektyvui teko atsiprašyti Švietimo ministerijos dėl tokių ultimatyvių reikalavimų. Tikriausiai ministerija nebuvo linkusi svarstyti pareiškimų, kuriuose buvo per daug griežtai pasisakoma apie ją (sunku pasakyti, teisingai ar ne). Įdomu, jog Lietuvos latvių mokyklų Tėvų komitetai ar panašūs savivaldos organai visada numatydavo galimybę kreiptis į tam tikras Latvijos įstaigas, jei oficialios Lietuvos įstaigos jiems buvo nepalankios. Taip buvo numatyta galimybė tautinių mažumų problemas spręsti tarpvalstybiniame lygmenyje. Žinoma, tokią padėtį lėmė tarpvalstybinė geros kaimynystės politika, dėl to buvo galima lengviau kontroliuoti latvių mokyklas Lietuvoje ir lietuvių Latvijoje. Taip pat akivaizdu, jog oficialios žinybos tokių kreipimųsi į kitos valstybės įstaigas nemėgo. Normaliai finansuoti mokyklas trukdė nuolatinis mokinių trūkumas, buvo neįmanoma sudaryti klases, kurios mokinių skaičiumi atitiktų Švietimo ministerijos nustatytus reikalavimus, o tai galiausiai trukdė baigti formuoti pačią mokyklą.

Mokinių skaičiaus trūkumas įrodė, jog 1921 m. sprendimas buvo neteisingas: Joniškis nebuvo patogiausia vieta steigti latvių vidurinei mokyklai. Pirmaisiais metais mokyklą lankė mokiniai, baigę Joniško pradinę mokyklą. Tik vėliau į ją pradėti siųsti aplinkinių valsčių latvių tautybės mokiniai⁴⁹, tačiau ne aplinkinių apskričių, kur latvių pradžios mokyklų buvo daugiausia. Kaip rodė visa tuometinė situacija, dėl didelio atstumo tarp mokyklų buvo sunku išlaikyti latvių progimnaziją. Vietiniams latviams turėjo kilti nepasitikėjimas progimnazija ir jos mokymo kokybe, jei nebuvo finansavimo ir gerų darbo sąlygų. Mokyklos neišgelbėjo ir 1926 metų vietinių latvių leistame laikraštyje *Lietavas Latvis* (Nr. 4) pasirodęs skelbimas dėl mokinių priėmimo į progimnaziją. Kadangi laikraštis buvo platinamas tarp daugelio latvių

draugijų, buvo tikimasi sulaukti didesnio tėvų susidomėjimo ir mokinių antplūdžio. Esant tokiai situacijai realiausias sprendimas buvo perkelti mokyklą iš Joniščio į netolimą Žeimelį. Sprendžiant iš Joniščio vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos protokolų, toks sprendimas buvo pasiūlytas pačių mokytojų. Tai paneigia B. Šetkaus prielaidą, jog Švietimo ministerija inicijavo mokyklos perkėlimą. Svarbiausia perkėlimo priežastis ta, jog Žeimelyje gyveno daugiau latvių, tad tikėtasi didesnio mokinių skaičiaus. Mokykla iš Joniščio į Žeimelį buvo perkelta 1931 m. rugsėjo 1 d. Pakeitus mokyklos vietą, mokinių skaičius laikinai padidėjo⁵⁰. Tais pačiais metais buvo kreiptasi į Švietimo ministeriją dėl pašalpos mokyklos išlaikymui suteikimo: „Pedagogų taryba ir Tėvų komitetas nutarė kreiptis per poną Švietimo Ministerį į Ministerių Kabineta ir prašyti mokyklos išlaikymui ir mokslo priemonėms įsigyti pašalpos. Jau nuo 1929 m. sausio mėn. 1 d. mokykla nebegauna jokių pašalpų ir visas mokyklos išlaikymui reikalingas lėšas duodavo patys Pedagogų tarybos nariai iš savo algų. Todėl jų būklė tapo nepakenčiama. Be to, mokykla neturi jokių mokslo priemonių, taip pat ir tinkamos mokyklos bibliotekos. Ir visa tai turi rūpintis patys pedagogai, kas jų būklę dar pasunkina“⁵¹.

Galbūt dėl Lietuvos ir Latvijos 1931 m. pasirašytos mokyklų konvencijos šiai mokyklai buvo suteikta pašalpa, tačiau iš esmės ji padėties nepagerino. Mokyklos finansiniai reikalai vis prastėjo, tuo pat metu mažėjo ir mokinių skaičius. Tad jau Žeimelio latvių vidurinės mokyklos vardu 1934 m. buvo kreiptasi į Švietimo ministeriją dėl mokyklos išlaikymo⁵². Deja, nėra aišku, ką į tai atsakė ministerijos atstovai. Tam tikros paramos buvo sulaukta ir iš Latvijos Švietimo ministerijos, tačiau visa tai iš esmės padėties nepagerino, todėl 1938 m. rugsėjo 1 d. latvių vidurinė mokykla buvo likviduota⁵³. Žeimelio latvių progimnazija skleidė latvių kalbą ir kultūrą, tačiau, būdama aukštesnioji Lietuvos mokykla, buvo suinteresuota, kad mokiniai būtų supažindinti ir su tuometine Lietuvos kultūra. Latvių pradinių mokyklų bibliotekose daugiausia buvo latviškos literatūros, o latvių progimnazijoje rūpintasi įsigyti lietuvių autorių literatūros. Neturint tiesioginių duomenų, sunku kalbėti apie progimnazijos mokymo kokybę, tačiau aki-vaizdu, jog ji turėjo nukentėti dėl nuolatinio lėšų stygiaus, nes ne visada buvo galima įsigyti tinkamas mokymo priemones.

Uždarius latvių vidurinę mokyklą Žeimelyje, Lietuvos latvių susivienijimo iniciatyva 1938 m. buvo sumanyta atidaryti latvių vidurinę mokyklą Mažeikiuose, kur jau veikė latvių pradinė mokykla. Švietimo ministerija tokius ketinimus palaikė, tačiau nėra tiesioginių duomenų, liudijančių, kad tokia mokykla buvo įsteigta Mažeikiuose. Be to, negalima kategoriškai atmesti galimybės, jog paskutiniiais tarpukario metais Mažeikiuose išties veikė latvių vidurinė mokykla, nes Latvijos konsulas, kreipdamasis į Lietuvos latvių susivienijimo Būtingės skyriaus sekretorių, prašė Būtingės ir Šventosios apylinkės latvius informuoti apie naujai atidaromą latvių progimnaziją Mažeikiuose⁵⁴. Labai abejotina, ar konsulas būtų tai pranešęs, jei nebūtų žinojęs, jog vidurinė mokykla tikrai bus atidaryta. Sprendžiant iš šio rašto, latvių progimnazija Mažeikiuose turėjo pradėti veikti nuo 1939–1940 mokslo metų.

Joniškio–Žeimelio ir Mažeikių progimnazijų įsteigimu rūpinosi to laikotarpio vadovaujančiosios latvių draugijos. Idėja dėl aukštesniosios latvių mokyklos rodė sustiprėjusį vietinių latvių organizuotumą. Įsteigtos dvi progimnazijos ir du iniciatoriai, nors ir skirtingu laiku, dar kartą įrodo, kad buvo perimtas Lietuvos latvių susivienijimo vadovavimas iš Lietuvos latvių sąjungos (Joniškis), o latvių kultūrinis centras perkeltas į Kauną–Šiaulius. Bandytas steigti tokias mokyklas nebuvo itin sėkmingas dėl vietinių latvių abejingumo ir nepasitikėjimo draugijų veikla.

IŠVADOS

1. Lietuvos latvių mokyklų steigimo veikloje matyti du ryškūs etapai: 1921 m. – aktyvios vietos latvių iniciatyvos laikas ir 1931 m. – tarpvalstybinės politikos įtaka latvių pradžios mokyklų steigimui. Antrasis etapas susijęs su žymių lengvatų latvių tautinei mažumai suteikimu (kaip ir lietuviams Latvijoje). Lietuvos latviai bandė įgyvendinti dvipakopės tautinės mokyklos (tautinio švietimo) programą: steigė pradines mokyklas ir progimnaziją.

2. Lietuvos latviai steigdami mokyklas susidūrė su ne visai palankia Lietuvos Švietimo ministerijos politika, kuri nelabai atitiko 1931 m. tarpvalstybinėje Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijoje pasirašytų nuostatų. Lietuvos valstybės politika švietimo atžvilgiu teikė prioritetą lietuviškoms mokykloms, taip siekdama greičiau ir efektyviau integruoti tautines mažumas į Lietuvos visuomenę.

3. Mokyklų steigimui ir išlaikymui nemažos reikšmės turėjo Latvijos Švietimo ministerijos ir Kultūros fondo teikta parama – tiek finansinė, tiek materialinė (knygų bei mokymo inventoriaus dovanojimas). Tai rodo, jog Lietuvos latviai buvo suvokiami taip pat kaip ir Latvijos gyventojai.

4. Lietuvos latvių mokyklų egzistavimo garantas buvo latvių draugijos, ieškoję būdų gauti paramą mokykloms išlaikyti. Draugijos per mokyklas galėjo efektyviau vykdyti tautinio švietimo politiką.

5. Latvių progimnazijų steigimas ir išlaikymas rodo buvus gana aukštą latvių tautinio sąmoningumo lygį organizacine prasme. Tačiau dėl pažengusių latvių tautinės mažumos integracinių procesų aukš-

tesnės pakopos mokyklos nesugebėjo visavertiškai funkcionuoti.

- ¹ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 53–62.
- ² Eltiški (Mažeik. apr.) // *Lietavas Latvis*. 1926. Nr. 4, p. 3.
- ³ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 54.
- ⁴ Baltakevičius J. Mažeikiai // *Lietuvos miestai. Bendri istorijos bruožai. Šiauliai*, 1932, p. 126.
- ⁵ Ličkūnas St. Mažeikių kronika // *Senovė*. 1930. Nr. 3, p. 6.
- ⁶ Dundurnieki, Jānišķes pag. // *Lietavas Latvis*. 1926. Nr. 3, p. 4.
- ⁷ Dundurnieki, Jānišķes pag. // *Lietavas Latvis*. 1926. Nr. 3, p. 4.
- ⁸ Vindikas J. Pradžios mokykla Lietuvoj // *Mokykla ir Gyvenimas*. 1934, p. 6–7.
- ⁹ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 55.
- ¹⁰ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencija // *Vyriausybės Žinios*. 1931. Nr. 358, p. 9–11.
- ¹¹ Organizacijų statistikos žinios 1939 07 12. LCVA. F. 402. Ap. 5. B. 85. L. 16.
- ¹² Prašymas atidaryti latvių pradžios mokyklą Vismantuose 1932 07 05. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 8; Atmesta steigti latvių mokyklą Biliūniškėse 1932 03 17. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 64; Susirašinėjimas tarp Švietimo ministerijos atstovo ir Papilės valsčiaus viršaičio 1932 03 12. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 94b; Mokinių tautybės patikrinimas 1932 01 19. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 122; B. Šetkus. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45). P. 56.
- ¹³ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 56.
- ¹⁴ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija // *Vyriausybės Žinios*. 1932. Nr. 374, p. 1.
- ¹⁵ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 56–57.
- ¹⁶ Biržų apskrities II raj. Pradžios m–klų inspektoriaus raštas Švietimo Ministerijos Departamentui 1932 12 05. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 15.
- ¹⁷ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*, 2001. Nr. 1 (45), p. 56.
- ¹⁸ Alkiškių pradžios mokyklos latvių 2-jų komplektų Akmenės valsč., Mažeikių apskr. Mokinių Tėvų komiteto prašymas Švietimo ministerijai 1932 02 07. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 130.
- ¹⁹ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija // *Vyriausybės Žinios*. 1932. Nr. 374, p. 2.
- ²⁰ Ramučių Latvių Bibliotekos draugijos prašymas Švietimo ministerijai 1932 02 16. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 132.
- ²¹ Dundurnieki, Jānišķes pag. // *Lietavas Latvis*. 1926. Nr. 3, p. 4.
- ²² Koku pagrindu? Mažeikių latviai skundžia Lietuvos įstaigas Latvijos vyriausybei // *Lietuvos aidas*. 1932. Nr. 210, p. 2.
- ²³ Koku pagrindu? Mažeikių latviai skundžia Lietuvos įstaigas Latvijos vyriausybei // *Lietuvos aidas*. 1932. Nr. 210, p. 2.
- ²⁴ Mažeikių latvių pradžios mokyklos Tėvų komiteto prašymas Mažeikių apskrities pradinių mokyklų inspektoriui 1932 10 27. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 4; Mažeikių latvių pradžios mokyklos Tėvų komiteto prašymas Mažeikių apskrities pradinių mokyklų inspektoriui 1932 11 03. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 7; Mažeikių apskrities pradžios mokyklų inspektoriaus raštas Švietimo ministerijos I Departamento direktoriui 1932 11 03. LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2464. L. 1.
- ²⁵ Koku pagrindu? Mažeikių latviai skundžia Lietuvos įstaigas Latvijos vyriausybei // *Lietuvos aidas*. 1932. Nr. 210. P. 2.
- ²⁶ Lietuvos ir Latvijos mokyklų konvencijai vykdyti instrukcija // *Vyriausybės Žinios*. 1932. Nr. 374, p. 2.
- ²⁷ Lietuvos ir Latvijos švietimo ministerijų atstovų pasitarimas // *Tautos mokykla*. 1935. Nr. 8, p. 176.
- ²⁸ Lietavas latviešu skolas padotas sabrukumam // *Brīvā Zeme*. 1934. Nr. 21, p. 14.
- ²⁹ Bērziņš J. Latvieši pasaulē 1918–1940 gadā // *Latvijas vēsturnieki*. Rīga, 2000, p. 66.
- ³⁰ Šetkus B. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 56.
- ³¹ L.L. Susivienijimo Būtingės skyriaus raštas L.L. Susivienijimo Centro Valdybai 1939 gruodžio mėn. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 2. L. 7; L.L. Susivienijimo Centro Valdybos raštas L.L. Susivienijimo Būtingės skyriui 1939 12 12. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 8.
- ³² Koku pagrindu? Mažeikių latviai skundžia Lietuvos įstaigas Latvijos vyriausybei // *Lietuvos aidas*. 1932. Nr. 210, p. 2.
- ³³ Lietavas latviešu skolas padotas sabrukumam // *Brīvā Zeme*. 1934. Nr. 21. P. 14; B. Šetkus. Latvių mokykla Lietuvoje // *Lituanistica*. 2001. Nr. 1(45), p. 57–58.
- ³⁴ Latvijos konsulo raštas L.L. Susivienijimo Būtingės skyriaus sekretoriui 1936 02 20. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 36.
- ³⁵ L.L. Susivienijimo Švietimo reikalų valdybos prie Centro Valdybos raštas Lietuvos latvių pradžios mokyklų mokytojams ir draugijoms 1939 10 01. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 10.
- ³⁶ Organizacijų statistikos žinios 1939 07 12. LCVA. F. 402. Ap. 5. B. 85. L. 16.

- ³⁷ L.L. Susivienijimo Švietimo reikalų valdybos prie Centro Valdybos raštas L.L. Susivienijimo Būtingės skyriui 1939 12 17. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 7; Latvijos konsulo Šiauliuose raštas L.L. Susivienijimo Būtingės skyriui 1938 gruodžio mėn. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 20.
- ³⁸ L.L. Susivienijimo Būtingės skyriaus protokolas. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 2. L. 24; Žeimelio latvių švietimo draugijos raštas Latvijos Konsulatui Šiauliuose 1931 05 14. LCVA. F. 949. Ap. 1. B. 4. L. 28.
- ³⁹ Žeimelio latvių švietimo draugijos prašymas Prekybos Departamentui 1931 metai. LCVA. F. 949. Ap. 1. B. 4. L. 29.
- ⁴⁰ *Vindikas J.* Pradžios mokykla Lietuvoj // Mokykla ir Gyvenimas. 1934, p. 271.
- ⁴¹ *Bērziņš J.* Latvieši pasaulē 1918–1940 gadā // Latvijas vēsturnieki. Rīga, 2000, p. 72.
- ⁴² 30.000 latvju liktenis Lietuvā // Jaunākas Ziņas. 1924. Nr. 103, p. 1.
- ⁴³ Ainis. Lietuvas latvji! // Lietuvas Latvis. 1926. Nr. 1–2, p. 1.
- ⁴⁴ Eltiški (Mažeik. apr.) // Lietavas Latvis. 1926. Nr. 4, p. 3.
- ⁴⁵ Apie Pirmojo Lietuvių Latvių Kongreso razoliucijų vykdymą (Kl. Prielgausko pranešimo santrauka) // Krivulė. 1925. Nr. 11, p. 238.
- ⁴⁶ Jonišio latvių vidurinės mokyklos apyskaita 1922 metams. LCVA. F. 391. Ap. 2. B. 202. L. 2.
- ⁴⁷ Jānišķes latviešu vidusskola // Lietavas Latvis. 1926. Nr. 3, P. 2.
- ⁴⁸ Pedagogų Tarybos posėdžio protokolas Nr. 54 1927 02 15. LCVA. F. 1259. Ap. 1. B. 12. L. 11a–11b.
- ⁴⁹ Jānišķes latviešu vidusskola // Lietavas Latvis. 1926. Nr. 3, p. 2.
- ⁵⁰ Mokyklos perkėlimo į Žeimelį reikalą 1931 08 28. LCVA. F. 1259. Ap. 1. B. 12. L. 79; B. Šetkus. Latvių mokykla Lietuvoje // Lituania. 2001. Nr. 1(45), p. 56.
- ⁵¹ Pedagogų tarybos protokolas Nr. 122 1931 10 15. LCVA. F. 1259. Ap. 1. B. 12. L. 84.
- ⁵² Žeimelio latvių vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos protokolas Nr. 38 1934 12 3. LCVA. F. 1145. Ap. 1. B. 8. L. 35.
- ⁵³ *Šetkus B.* Latvių mokykla Lietuvoje // Lituania. 2001. Nr. 1(45), p. 61.
- ⁵⁴ Latvijos Konsulato Šiauliuose raštas L.L. Susivienijimo Būtingės skyriui 1938 04 24. LCVA. F. 946. Ap. 1. B. 3. L. 28.

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 52, LT-44248 Kaunas

Gauta 2006 10 15
Atiduota spausdinti 2007 12 15